

ÚJ MAGYAR TEMPLOMOK

BÁRMILY KÜLÖNÖSNEK látszik is, új művészetünk legfrissebb, legkésőbbi hajtása az építészet. A művészet évezredei másra tanítanak, a múltban nagy stílusváltozások kezdeményezése rendszerint abból a műfajból indult ki, mely szép-művészet és praktikum lévén egyszerre, több gyökérszállal, erősebben és biztosabban kötődött az emberhez, mint társai. A legutóbbi két évtized azonban megfordította a sorrendet. A szobrászat és festészet, igaz hogy zökkenőkkel, de fejlődött, átlábolt a világháború kríziséen, megőrizte összefüggéseit a háború előtti kezdeményezésekkel; a mai szobrászatnak Maillollal és társaival, a mai festészetnek a posztimpresszionizmussal világos és letagadhatatlan, szégyelni nem való kapcsolatai vannak. Az új építészet ezzel szemben — értem alatta az új tárgyiasság semmitmondó, sőt hazug terminus technikusával összefoglalt alkotásokat, ugyan miféle kapcsolatban áll a háború előtt vidáman terpeszkedő, nagyzóló történetieskedéssel, mely például Budapest mai városképét kialakította? Öt éve lehet, hogy az első új stílusú házak megjelentek Budapesten, többnyire a villanegyedek lombrengetegébe elbújva, mintha maguk is szégyelnék csupaszságukat. Jelentkezésüket az elszörnyedés moraja kísérte, mely moraj, kissé megtompulva, még ma is hallható. Józanabb és hűvösebb elméket hamarosan gondolkodóba ejtett a praktikum hangsúlyozása: aki a művészet iránt közömbös, két lehetséges megoldás közül bizonyára az olcsóbbat választja, főképp ha az kényelmesebb is s lemond a homlokzati cirádákról, a gipsz-kariatidákról és malter-atlászokról, főképp ha azok pénzbe kerülnek. A perifériákon, az előkelő és kevésbé előkelő villanegyedekben gombamódra emelkedtek az új ízlésben fogant házak, többnyire szerény villácskák s bátran állítható, hogy ha valaki ma öt-hatévi távoliét után hazaérkezik, aligha ismer rá barangolásainak régi terepeire, a Rózsadombra, Hűvösvölgyre, a Lipótváros dunamenti külső részére.

Azóta legalább is vitathatónak bizonyult, hogy az új stílus, főképp kisebb objektumok építésénél, anyagiakban könnyebbséget biztosít-e, olcsóbb-e, mint a konzervatívabb épületeké; kiderült az is, hogy sok praktikusnak nevezett újítása nehezen áuja meg a helyét; így a szívesen alkalmazott légfűtés négy-öt szobás villa esetében felesleges, a túlságosan racionális beosztás az életet szűk keretbe szorítja. Az is kétségtelen, hogy a praktikumnak dogmává való torzítása sok

kellemetlenségre vezetett. A közönség, az építetők mégis ragaszkodtak az új stílushoz, legalább is a magánosok; az „új tárgyiasság” építészete ma már Magyarországon is megnyerte a csatát, megkedvelte magát a fővárossal, elhatolt a vidék rejtettebb pontjaira is, szállodák és hétvégi nyaralóházikók köntösébe öltözött s lassan a gyárépítést is meghódítja. Egyet nem ért el máig, amit elért már Bécsben, Prágában vagy akár a kispolgári és óvatos Grácban: nem jutott be a városok szívébe, Budapest centrumát vágyódó és bánatos szemekkel, messziről nézi, fuori le mura.

De öt-hat év alatti munkájának eredményeivel így is megelégedhetnek. Az új típusú, sima felületű, szokatlan ablakelosztású épületeket a közönség szeme e rövid idő alatt is megszokta. Az elégedetlenkedők javarésze azért haragos, mert érdekelt: többnyire régivágású építész, akiben a viszonyok változtával benneszorult egy-két historizáló építmény terve s az nyugtalanítja szüntelenül. A historizmus levételének jele, hogy ezek a béketlenkedők nem emlegetik már a neo-renaissance és neobarokk szépségeit, hanem a magyaros irányt féltik az új stílustól, azt a magyaros irányt, melyet Lechner meg nem értő utánzásával éppen ők járattak le tökéletesen, mint sok példa közül az egyik, a Társadalombiztosító tornyának grandiózus ízléstelensége bizonyítja. A magyaros irány nem azonosítható a jó erkölcsökkel, sem az igaz hazaszeretettel, éppúgy nem, mint az új stílus a bolsevizmussal, hiszen ismeretes tény, hogy egyik legnagyobb felkarolója a fasiszta Olaszország, s a Harmadik Birodalom, mint Hindenburg emlékművének megragadó új terveiből látszik, szintén nem nyúl vissza a történelmi stílusokhoz, ha nagyot akar alkotni. De talán nem is kár, hogy gáncoskodók akadnak s unos-untalan vitát provokálnak: így tisztulnak az eszmék, az opposzió így válik erősebbé s a diadal amúgy is csak akkor ér valamit, ha meg kell érte verekedni.

Mindaz, ami eddig említve volt, profán épületekre vonatkozott, legnagyobbbrészt villácskákra, aztán házakra, szállodákra, sportházakra és gyárakra. Az egyházi építészet alkotásai idehaza és külföldön egyaránt nehezebben jelentkeztek, néhány évi késéssel követték a profán építményeket. Ennek a késésnek kétféle, igen komoly oka van, az egyik a korszellemben, a másik az építetőkben keresendő. Az új művészet még mindig erősen kötődik a századvégi szellemi áramlatokhoz, melyek a vallásos érzés megerősödésének egyáltalán nem kedveztek. Már a barokkművészet kilobbanása után, a felvilágosodás szellemi mozgalmának pajzsai mögött előrenyomultak a világi tárgyak és feladatok s vezető szerepüket máig megtartották. A művészet elvilágiasodott s a technikai problémák megoldása jobban érdekelte, mint eszmék átlényegítése a művészet nyelvére. Ez és a kereslet nagyobb volta az egyik oka annak, hogy új stílusú profán épületeink mellett a hasonló ízlésű templomok számszerint elenyészően kevesek. Másik oka az, hogy a templomépítés méretei és költségei miatt nem oly egyszerű feladat, mint a házé vagy nyaralóé, azonkívül rendszerint sok embertől függ, évszázadok híveinek számára készül, tehát kísérletezés tárgya nem lehet. A nagy feladat

meggondolásra int, a közület (legyen az szerzetesrend vagy egyház-község) rendszerint tömegében konzervatív hajlamú, így hát az új templom keserves vívódások között készül el, ha elkészül, nem pedig az utolsó pillanatban bíznak meg új tervek készítésével egy „megbízható“ régivágású építész.

Az európai művészet története templom és ház viszonyát eddig másképp ismerte. Román és gótikus, renaissance és barokk stílus, ami az architektúrát illeti, templomokon formálódott ki s nem profán épületeken. Ha valaki általánosságban beszél pl. a gótikáról, bizonyára előbb lebeg a szeme előtt a Notre-Dame, mint a roueni városháza, idehaza előbb a kassai dóm, mint Vajdahunyad vára. Az elsőbbség a templomoké, a tanulság azokból szűrődött le, a nagy stílusfordulatok róluk és belőlük áradtak szét, szóval minden idők modern művészetének legnagyobb szószólói a templomok voltak. Ez a tény meggondolásra intheti azokat, kik az egyházat féltik az új stílusoktól, az új stílust méltatlannak találják arra, hogy vallásos feladatokon mutassa meg erejét.

Az új templomtípus külföldön sem régi keletű. Nehezen alakult ki, formanyelvét nagyjából a profán építészetből merítette, mint anyagát, a betont is, mely sok jó tulajdonsága miatt, sok rossz tulajdonsága ellenére, a mai építési törekvések szimbólumává vált. A történeti stílusokhoz, mint említve volt, nincs köze, általában kevés, amit az előzményekből tanult vagy talán nem is oly kevés, csak nehezen látszik meg rajta. A közvetlen előd, a szecesszionizmus, ma a rossz ízlés szégyenpadjára van kötözve. Majdnem mindenki egyetért abban, hogy alig volt ellenszenvesebb fejezete az újabb művészet történetének, mint a vízilíriumok és ábrándos nőalakok, anyagyszerűtlenül pompázó dekorációk korszaka. Művészeti stílusok és levitézett politikai rendszerek megegyeznek abban, hogy minél közelebb állnak időbelileg a jelenhez, annál kellemetlenebb emlékek s csak később rakódik rájuk megszépítő patina. A szecesszionizmus nagyon közel van hozzánk ahhoz, hogy tessék s ha dekorációs rendszere talán soha nem is fog tetszeni, annyi bizonyos, hogy az építészetben tagadhatatlan érdemei vannak: negative, hogy szakított a történelmi álmódosításokkal; pozitíve, hogy az építészet új anyagok által nyújtott új formanyelvét kipróbálta. Olbrich és Loos éppúgy a szecesszionizmusból indult ki, mint idehaza Lajta vagy Árkay Aladár s ki vonná kétségbe jelentőségüket. A háborút megelőző gazdagság, az abból fakadó túlzott dekorációs divat az oka annak, hogy a szecesszionista épületek merész szerkezeti újításai nem tűntek elő és nem hatottak annyira, mint amennyi jelentőségük volt. A templomépítészet kevesebbet tanult emiatt késői szecesszionista társaitól, mint az új profán építkezéstől, az utóbbinak stílusát vette át, hogy más feladaton alkalmazza.

Noha a művészetben a szellem prioritását nehéz lenne kétségbe vonni, az új templomtípus feltűntét attól az időponttól szokás számítani, midőn egy anyagbeli, technikai újítás jelentkezik alakításaikban. Ez az új anyag a vasbeton; az új templom születése egybeesik a vasbeton keretrendszer használatával s mindaz, ami előbb történt,

csak előzménynek tekinthető. A széles tagolásra, monumentális ritmusra, óvatosan alkalmazott dekorálásra való törekvés már előbb jelentkezett, jelül annak, hogy az új szellem kialakult, csak a megfelelő anyagot kereste. Addig is, míg ez anyag használhatóvá nem vált, kőben, téglában, olykor fában fejezte ki magát. A döntő évszám 1925; ekkor építette A. és G. Perret, két francia építész a Raincyban álló Notre-Dame templomot, mely az egyházi építészetben a vasbeton-keretrendszer felhasználásának első logikus és anyagszerű példája. A raincy-i templom egyúttal az új építészet egyik remeke is, mutatva, hogy a stílusváltozások megindítása rendszerint egybeesik magasfokú esztétikai kvalitásokkal. Karcsú tornya, melyet pálcatagok és újfajta geometriai díszítések tagolnak, könnyen szökik a magasba. A hatalmas ablakok, melyeket sűrűn borítanak el ezek a dekorációs elemek, úgyszólván feleslegessé teszik a falakat, melyek pilléreké zsugorodnak. A háromhajós belső tér legfőbb jellegzetessége az ablakok óriási voltából folyó szellősségen és világosságon kívül, a mellékhajókat a főhajótól elválasztó két pillérsor szokatlan karcsúsága. A pillérek egészen vékonyak. A régi építészet alkotásaihoz szokott szem méltán akad meg rajtuk. Nem keltik a biztos, szolid tartóerő érzését, mint a román vagy gótikus katedrálisok másfél-két méter átmérőjű oszlopai, pillérkötegei; ezzel szemben mindenünnen biztosítják az oltárra való rálátást. A valóságban mégis tartják a mennyezetet s hogy ily karcsúak, az arra vall, hogy újfajta, jóval erősebb anyagból készülvén, soványan is elegendő erejűek. Kétségtelen, hogy alig járt volna költségtöbblettel szokott méretekben való alkalmazásuk s akkor azt az illúziót kelthették volna, hogy valóban tartják a tetőt: azt az illúziót, melyre szükségük nincs, mert szerepüknek eleget tesznek. Ily vékony pillérsorok alkalmazása azóta is jellemzi az új típusú templomokat. Alkalmazásuk a világi építészetben is előfordul, de az egyháziakra jellegzetes elsősorban. Az anyag természetének hívebben felelnek meg, mint a megszokottságnak s azért elvárhatják, hogy a szem is lassanként hozzájuk szokjék.

A két Perret útmutatása hamarosan hatékonynak bizonyult. 1927-ben épült Karl Moser műve, a bázeli Szent Antal-templom, mely az újításokat még következetesebben érvényesítette. A tornyot, melynek alaprajza téglalapalakú, kevésbé tagolta, csak legfelül, apró ablakfüzérekkel. Külsőjén úgyszólván csak két monumentális oldalkapu jelenti a változatosságot. Belsejében visszatérnek a karcsú pillérsorok, dekorációs rendszere azonban ridegebb, egyszerűbb, mint elődjéé. A következő jelentékeny állomás a kölni evangélikus templom, melyet Otto Banning, berlini építész tervezett. Legfőbb érdekessége, s ebben különbözik a többitől, hogy keret-rendszere nem beton, hanem acél, az egész templom acélból épült, az acélvázat üveg tölti ki, színes, figurális díszű üveglapok, melynek tüzes változatossága a templom egyetlen díszét jelenti. Ezt követi Jozef Gocár königgrázi huszita-temploma (1929), az új stílus első közép-európai virága, melynek különösen alaprajzi elrendezése érdekes. A további művek közül meg kell említeni a városmajori templomot (1932), melyről alább szó lesz, a Piacentinitől épített római templo-

mot s Clemens Holzmeister bécsi templomát, e két utóbbi a mult év termése.

A magyar egyházi építészet, mielőtt a városmajori templomhoz eljutott, vidéken pihent meg, hogy a nagy küzdelemhez erőt merítsen. 1929-ben épült az új győr-gyárvárosi r. kath. templom, Árkay Aladárnak és fiának, Bertalanak közös alkotása. Árkay Aladár az 1912-ben épült fasori ref. templomon megmutatta, hogy igen sok rokonság fűzi az új szellemhez, sőt előfutárjának tekinthető. A győri templomot azonban még inkább meg kell említeni, bár nem betonból, hanem vörösbérenyi kemény homokkőből készült, mely érett, vöröses színével megkapóan válik el a környezettől. A templom minden ízében rendeltetési célját szolgálja, a háromhajós, tizenkét méter magas térben ezernégyszáz hívő fér el. Sudár, négyzetes pil-lérek törnek a magasba, fel a sokféle színben pompázó lapos fameny-nyezetig. A középhajó mellett a mellékhajók keskeny folyosókká szű-külnek, a zavaró eltakarások helyett, mire terük szolgálna, inkább a közlekedés lebonyolítására valók. Tartószerkezetét vasbetongerendák képezik, mutatva, hogy a kő mellett az új anyag is szerepet kapott s szerkezetváza az épület külsején is meglátszik, hangsúlyozva annak értelmes konstrukcióját. A gerendák közötti kitöltő falazat belül téglából áll. A templom padlója előrefelé lejt, hogy az oltárra látás könnyebb legyen s ugyanazt a célt szolgálja a szentély másfélméteres emelése. A belső falak festetlenek, a hatalmas falsíkokat fröcskölt, göröngyös vakolat borítja.

A formák sommás egyszerűsége jóleső összhangban áll a belső tér megkapó színhangulatával. Minden együtt készült és egy célt szolgál, a belső díszítés néhány objektuma alkalmazkodik az épület szelleméhez. Belül a falakon kétoldalt Vilt Tibor archaikus zamatú szobrai láthatók. A hét méter magas oldalablakok, amelyeket Sztchlo Lili tervezett, ezúttal valóban üvegfestmények s nem üvegre átvitt, anyagszerűtlen olajkompozíciók. Győr-gyárváros papja, Brand Lajos plébános büszke lehet arra, hogy az évek óta stagnáló egyházművészet-nek fellendítésére helyet adott.

Győr után Budapest következett, a városmajori templom, mely Rómát és Bécsset időrendben megelőzte. A tervező ismét a két Árkay volt. Az a bizonytalanság, mely az anyag használatában Győrben még megnyilvánult, teljesen eltűnt. A városmajori templom sajátos varázsának egyik oka az anyag egységében keresendő, abban, hogy a vasbeton vázrendszer tisztán, egymagában használja. A bejárat szélső ívével megnyitott előcsarnok felett két hatalmas, zömök, torony-szerű tag emelkedik, melyeket egymástól fent behajlóan záródó üveg-ablak választ el. Két oldalt ez a ritmikus elrendezés alacsonyabb méretekben folytatódik s találkozik a szentély felett emelkedő, hatalmas, négyzetű tömegben. A külső képen a beton fehéresszürke harmóniája uralkodik, omamentális díszje csak az apszisnak van, némi szerény fonadék alakjában, különben sehol semmi dísz, a tömegek erőteljes ritmusából alakul ki zord pátosza, komor monumentalitása. A historizáló, túlterhelt díszű templomokkal teleépített fővárosban ez a sajátossága tűnik fel legelőször s ez váltotta ki a legnagyobb

ellenhatást. Egyik konzervatívabb ízlésű festő emiatt javasolja azt a groteszk megoldást, hogy „ha a viszonyok fordultával egyszer majd rááldozhatunk félmillió pengőt, akkor hiszem, hogy építészünk erre a csupasz épületmagra nemes anyagból szép homlokzatot s esetleg szép külsőt is tudna tervezni“, attól a hibás meggyőződéstől vezérelve, hogy a számára újszerű és ellenszenves a felületekben, nem a tömegekben rejlik. A városmajori templom külsejének puritán egyszerűségét többen pénztelenséggel magyarázzák, tudva vagy tudatlanul a történelmi materializmus elveihez igazodva, elfeledkezve arról, hogy a gazdag Franciaországnak, Belgiumnak vagy Hollandiának, hol hasonló templomok épülnek, miféle oka lenne a takarékoskodásra.

Belül a templom háromhajós, kétoldalt még egy-egy kápolnasorral. Csarnoktemplom, azaz a mellékhajók a főhajóval egy magasságúak. Feltűnik a pillérek anyagszerű karcsúsága, egy-egy pillér mindössze 35 cm széles. A pálcatagokkal és keresztgerendákkal tagolt tetőzet parafával van hő- és aszfaltlemezekkel víz ellen szigetelve. A torony, mely a tervek szerint szabadon, campanile-szerűen fog állani, még nem készült el. A szentély, hasonlóan a győri templomhoz, emeltebb a hajónál, itt másfél méterrel magasabb. Kívül a nagy tömegek eleven játéka okozza esztétikai hatását, belül részben a tiszta és nyugodt formák szervezett rendje, részben az ökonomikus díszítésből folyó szépségei.

A templom nem egyeseknek, hanem sokaknak, tömegeknek épül s a sokaságban az egyszerűbb emberek csoportja nagyobb, mint a módosabbaké. Ebből következik, hogy a hívek nagy része nem rendelkezik megfelelő esztétikai kultúrával s ha módja nyílik a templom szépítésére, oly tárgyakat adományoz, melyeknek művészi értéke rendszerint nincsen. A magyar templomoknak, legyenek régebbiek vagy újak, egyik ebből folyó jellegzetessége a rendszerint mellékoltáron elhelyezett Jézus Szíve-, Madonna- vagy szent-szobor, mely gyárilag készül gipszből s többnyire naturalisztikusan ki van festve. Ez elé a szobor elé zarándokolnak az élet bajaitól, különféle bánatoktól szorongatott ájtatoskodók s a körülöttük elhelyezett apróbb ajándékok, az előttük virító csokrok mutatják, hogy sokaknak kérése meghallgatásra talált. A sok, egymáshoz veszedelmesen hasonló gipszszobor egyszerűbb hívekben azt a hitet kelti, hogy a templom el sem lehet nélkülük s valóban a legtöbb egyház nem tud kitérni beszerzésük elől vagy legalább is kénytelen ajándékba elfogadni és felállítani hasonló műveket. A városmajori templom, meg óhajtván óvni, stílusegységét a díszítésekben is a veszedelmet úgy kerülte el, hogy hasonló kegyszoborra gyűjtést rendez, de a beszerzés jogát magának tartja fenn. Így elérhető volt, hogy a berendezési tárgyak harmóniában maradtak az épület stílusával s e harmónia következetes keresztülteltele révén a Városmajor a fővárosban társtalanul áll.

A templom színhatása önmagában igen szerény lenne, mert a falak szürkére fröcsköltek, csak a tetőgerendák válnak el vörös színűkkel, — ha nem lennének hatalmas, színes üvegablakai. Az új egyházi építészetben az üvegfestmény visszanyerte azt a jelentőségét, melyet a késő-gótika kilobbanásakor elvesztett. Üvegfestmény és

naturalizmus nem fér meg egymással, a valóságosság részletező előadasmódja anyagszerűtlenné teszi, majd elsorvasztja e szép műfajt, mely valóban, a renaissance rövid korszakában rohamosan vesztett jelentőségéből, a barokkban pedig már alig volt szerepe. A XIX. század, mely hosszú álmából felébresztette, nem tudott mit kezdeni vele, rendszerint festményeket vitt át reá s noha a termelés óriási volt, úgyszólván alig van jelentősége. Csak a posztimpreszionizmus idején ismerték fel újból anyagszerű követelményeit, melyek között első helyen áll az, hogy az anyag, mint a mozaik, egymástól elhatárolt részecskéi miatt megköveteli a stilizálást s ellensége a finom átmeneteknek, második helyen, hogy tervezésekor számolni kell a részeket elválasztó ólomkeretekkel, sőt azokat a műbe bele kell komponálni, harmadik helyen, hogy — tekintve fényközvetítő feladatát — színei sem lehetnek naturalisztikusak: színskáláját erősebbre, tüzezebbre, villódzóbbra kell hangolni, mint amilyenek a természet szürkésbágyadt színei. Sztéhlo Lili, az ablakok tervezője, pompásan megállta helyét, pedig nagy feladat nehezedett vállaira. Az apszis belső homorulata például nem egyéb egy óriási, ötrészes ablaknál, melynek közepén az Üdvözítő földöntúlián monumentális trónoló alakja látható. A hosszahajó falait is alakos üvegkompozíciók díszítik, néhány közülük még hiányzik, de rövidesen remélhető, hogy a hívek adakozásából, mint az eddigiek, a hiányzók is testet öltenek. Valamennyi az említett művésznő tervei alapján Johan Hugo, valamint Palka József műhelyében készül s az utolsónak beillesztésével válik majd teljessé a belső tér színhangulata.

A díszítés önmagában is jelentős további elemei közé tartozik az a tizenkét apostolszobor, mely a szentélyt a főhajótól elválasztó két falon (az úgynevezett diadalívet helyettesítő tagon) áll kettésével egymás felett. A lapos szobrok vagy ha úgy tetszik, domborművek (szobrok annyiban, hogy körvonalaiuknál végződnek; domborművek, mert a falba simulnak) az új magyar egyházi szobrászat messze legkiválóbb alkotásai. Sztéhlo Lili az üveglablakokban a misztikának, az odaadásnak, az áhítatnak hangjait zendítette meg, Pátzay Pál, az apostolszobor alkotója a méltóságteljes, hallgatag, termékeny nyugalomét. Az apostolok attribútumaikat tartják kezeikben, típusban, elgondolásban és formában oly egységesek és mégis oly változatosak, hogy nem csoda, ha mint alább említve lesz, hamarosan utánzóira is találtak. Kifestésük szélesen tagolja a formákat, melyeknek következetes és tiszta reliefszerűsége a legnagyobb elismerést érdemli meg.

Az említetteken kívül modem művészetünk ismert reprezentánsai vettek részt a templom dekorálásában. Molnár C. Pál festette az egyik mellékkápolna számyasoltárát, valamint a sekrestye Angyali-üdvözlés freskóját, a quattrocento naiv elbeszélő-hangját mai finomságokkal egyeztetve össze. A másik mellékoltár szellemesen archaizáló formáival színezett és égetett agyagból készült és Gádor István művészetét dicséri. Magyaros alakokat szerepeltet Pekáry István a szentély festett sekrestyeajtáján, mely egymás alatti mezőkben Jézus születését, a három királyok vonulását s körmenetre induló falusiakat ábrázol. De a templom legkisebb díszítőeleme is a nagy egységhez igazodik;

a sok közül érdemes még megemlíteni a keresztelő-kápolna kovácsolt vasajtáját, melyet Árkay Bertalan tervezett. A „stíltisztaság“, a történelmi építészet ez örök ábrándképe, melynek köszönhető, hogy a restaurált román és gótikus templomokból kidobálták a barold: berendezési tárgyakat, itt is valóra vált.

Ezért a stíltisztaságért nagy árat kellett fizetnie a tervező építésznek s elsősorban a templom példaadóan lelkes plébánosának, lovag Kriegs-Au Emilnek. Kalandorregényekbe illő, hogy mily akadályokat kellett az útból elhárítaniok, mennyi gúnyt, gáncsoskodást kellett elviselniök, a hozzánemértő nagyképűség mennyi fontoskodását keresztényi türelemmel végighallgatniok. A templom, rendeltetése szerint, szüntelenül érintkezik a tömeggel, melynek többnyire a túlterhelt díszű vagy érzelmes giccs az ideálja. Érdekes azonban, hogy a gúnyolódók és az akadémikusodók nem a szegényebb néposztály tagjai közül kerültek és kerülnek ki, hanem a módosabbak közül, kiknek ízlését a hazug történetieskedő építészet már elrontotta s kik épp ezért képtelenek elfogulatlanul megállani egy új stílustörekvés alkotása előtt. Hasonló jelenség a képek és szobrok világában is megfigyelhető: nem a műveletlen réteg protestál az új művészet termékei ellen, sőt ha hozzájut, élvezni is tudja, hanem a félig vagy rosszul művelt emberfajta, ki minden új alkotást a XIX. század második felének emlékeihez mér s emiatt nem találja helyét az új világban. Ha nem a legszerencsétlenebb stílusorszak volna a zsinórmértéke, hanem különböző korok legnagyobb mesterei, talán az új művészettel is hamarabb megbarátkoznék, a tanulságok alapján belenyugodva abba, hogy a stílus születik, él és meghal, következésképpen a historizmus sem lehetett örökéletű.

Ugyanabban az évben, 1932-ben, midőn a városmajori templom épült, került tető alá a balatonboglári templom, Kotsis Iván műegyetemi építésztanár alkotása. Méretre természetesen nem mérkőzhetik az előbbivel, de ami említését jogossá teszi, betónvázon alapuló szerkezete s tiszta új formanyelve. A templomot homlokzati torony díszíti; melynek köralapú felső tagja a modern építészet egyik legnagyobb remekének, Östberg stockholmi városházának távoli példáját sejteti. Az oldalhomlokzatokat vékony pillérek tagolják, az ablakoknak csak elenyésző szerepük van. A ragyogó fehér színben pompázó templom teteje lapos. A belső tér egy hajós, a mennyezetet egyszerű gerendázat dekorálja; a fülkeszerűen kivágott szentély, az oltár és a szószék a lehető legegyszerűbb. Ennek ellenére meleg, bensőséges meghittség érezhető formáiban, csak részben a kis méretek miatt. Kotsis temploma mintaképe lehet az építendő vidéki egyházaknak; hangulatos és mégis újszerű sziluettje jól illeszkedik bele a Balaton környékének fénytel teli atmoszférájába.

Az új templomtípus legfrissebb, időrendben legkésőbbi példája a pasaréti templom, melyet a ferencesrend Kapisztrán Szent János tartományának budai konventje építtetett s a múlt évben került felszentelésre. A nagyobb épületkomplexum háromhajós templomot és rendházat foglal magában, karcsú, magas tornya messzire ellátszik és uralkodik a hűvösvölgyi nyaralóvillák felett. Tervezője Rima-

nóczy Gyula volt, kinek Árkayhoz hasonlóan igen kemény küzdelmet kellett folytatnia elgondolásáért a legkülönbözőbb ellenzők és befolyások ellen, sőt terve nem is kerülhetett eredeti alakjában kivételre: kisebb, de nem lényegtelen részletekben, minő az ablakok alakja, módosítani kellett a formákon. A szerkezet, a beton-keretrendszer, nem esett áldozatul s nagyjában a templom építészeti formái is változatlanok maradtak s az új egyházi építészet újabb állomását jelentik.

Festői környezetben, zöldelő lombok szomszédságában, domb tövében épült az új templom. Masszív, fehér tömegek jellemzik. A síma főhomlokzatot elől három magas ív tagolja, melyek az új építészettől, külföldről s immár hazánkból jól ismert légiesen karcsú pillérekben futnak le a küszöbig. Az oldalhomlokzat síma, széles falát csak az ablakok teszik változatossá, az eredetileg köralakú ablakok konvencionálisabb formát vettek fel, alattuk nyitott árkádsor húzódik. Ez az árkádsor ókeresztényies hangulatot ad a templom külsejének, a korai római bazilikák előcsarnok-íveit idézik emlékezetbe. A hatalmas, négyszögű torony a déli oldalon áll, körülbelül a szentély kezdetének vonalában. Hasonlít Kotsis megoldásához annyiban, hogy a négyzetalapú toronytetre köralapú pillérekkel tagolt emeletet helyez s különbözik tőle abban, hogy ezt a felső lezáródást, kisebb méretben, megduplázza. Kifogásolni csak azt lehet, hogy az alsó hengeralakú építmény egyik tartó pillére beleszalad négyoldalt a toronytest középpütt futó csatornájába, ami csak a szecesszionizmus önkényességeinek hatásával magyarázható. A tömegek különben élesen, plasztikusan válnak el egymástól, a templom törzse a maga egyszerűségében is kiváló hatású, talán csak a torony felső lezárása mutat indokolatlanul díszes formákat s szerepe is a kelletténél feltűnőbb. A belső tér erősen emlékeztet a városmajori templomra, azzal a különbséggel, hogy dekorálására nem sikerült oly kiváló erőket biztosítani, mint ott. A főoltár mögötti sgrafitto például, mely első pillanatban leköti a belépő figyelmét, művészetileg jelentéktelen alkotás. Az oldalfalakon Pátzay apostolszobrainak rosszul sikerült festett utánzatai láthatók, ferences szenteket ábrázolnak. A dekoráció két legjelentékenyebb darabja kívül, a főhomlokzaton látható, Vüt Tibor Szent Ferenc és Szent Antal domborműve, melyek ritka szobrászt érzékenységről tanúskodnak.

A négy templommal, mely itt említve volt, az új magyar egyházművészet elindult útjára. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy a 2200 hívőt befogadó városmajori templom 125 ezer pengőbe került, a pasarétiúti ferences templom, mely 1800 hívőnek nyújt helyet ájtatosfodásra, körülbelül 200 ezer pengőbe, míg a historizmus késői és hivalgó alkotása, a zsámbéki templomot utánzó Lehel-téri egyház, mely 2000 hívőt fogadhat magába, 900 ezer pengőt emésztett fel. Méltatlan lenne önmagához az új egyházi építészet, de nemcsak önmagához, hanem a vallásos érzéshez, melyet szolgál, ha nem tudna ebből a múltból kiemelkedni. És ezen az úton majd több megértés és tisztelet illeti meg, mint amennyiben eddig része volt.